

IXTISOSLANSHITIRILGAN MAKTAB O‘QUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI LOYIHALASHTIRISHNING TARKIBIY KOMPONENTLARI

Saidova Sumbuloy Otaboyevna,
*O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi
Ixtisoslashtirilgan maktab-internati metodisti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ixtisoslashtirilgan maktab o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodikani loyihalashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish jarayonining pedagogik mohiyati tahlil qilinib, metodikani loyihalashtirishning asosiy tarkibiy komponentlari aniqlangan. Mazkur komponentlarning mazmuni, o‘zaro aloqadorligi va ta’lim jarayonidagi funksional ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligini oshirishda metodik yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari pedagogik amaliyotda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik tizimlarni takomillashtirishda foydalanish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, ixtisoslashtirilgan maktab, metodikani loyihalashtirish, pedagogik komponentlar, ta’lim jarayoni, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы разработки методики, направленной на развитие коммуникативной компетенции учащихся специализированных школ. В исследовании анализируется педагогическая сущность процесса развития коммуникативной компетенции и выделяются основные структурные компоненты методического проектирования. Раскрываются содержание, взаимосвязи и функциональное значение этих компонентов в образовательном процессе. Кроме того, обоснована важность методологических подходов для повышения эффективности развития коммуникативной компетенции учащихся в условиях специализированной школы. Результаты исследования позволяют использовать их для совершенствования методических систем, направленных на развитие коммуникативной компетенции в педагогической практике.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, специализированная школа, методический дизайн, педагогические компоненты, образовательный процесс, компетентностный подход.

Abstract. This article examines the issues of designing a methodology aimed at developing the communicative competence of pupils in specialised schools. The study analyses the pedagogical essence of the process of developing communicative competence and identifies the main structural components of methodological design. The content, interrelationships and functional significance of these components in the educational process are revealed. Furthermore, the importance of methodological approaches in enhancing the effectiveness of developing pupils' communicative competence in the context of a specialised school has been substantiated. The research findings make it possible to use them in the improvement of methodological systems aimed at developing communicative competence in pedagogical practice.

Keywords: communicative competence, specialised school, methodological design, pedagogical components, educational process, competency-based approach.

Kirish. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ayniqsa, iqtidorli va salohiyatli o‘quvchilarni aniqlash, ularning intellektual, ijodiy hamda kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ixtisoslashtirilgan maktablar faoliyatini

takomillashtirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu turdagi ta'lim muassasalarida o'quvchilarning nafaqat fanlarga oid bilimlarini chuqurlashtirish, balki ularni zamonaviy ijtimoiy-madaniy muhitda samarali muloqotga kirisha oladigan, fikrini erkin va asosli ifoda eta oladigan shaxs sifatida shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilari yuqori intellektual salohiyatga ega bo'lishi bilan birga, murakkab o'quv yuklamalari, raqobatbardosh muhit va keng kommunikativ maydonda faol ishtirok etishni talab qiluvchi sharoitlarda ta'lim oladilar. Bunday sharoitda o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalasi tasodifiy yoki ikkilamchi vazifa sifatida emas, balki ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim. Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetensiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi o'quvchilarning bilimlarini namoyon etishida, jamoaviy faoliyatda ishtirok etishida va ijodiy fikrlash jarayonida muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda.

Shu nuqtai nazardan, ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonini **ilmiy asoslangan, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan metodika** asosida tashkil etish zarurati yuzaga kelmoqda. Bunda metodikani loyihalashtirish masalasi alohida ahamiyat kasb etib, u ta'lim mazmuni, shakl va metodlari, pedagogik vositalar hamda baholash mexanizmlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlovchi tarkibiy komponentlar majmuasi sifatida qaraladi. Metodikani loyihalashtirish jarayonida o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, ixtisoslashuv yo'nalishi, ta'lim jarayonining real sharoitlari hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar hisobga olinishi talab etiladi.

Tadqiqot yondashuvi. Shu bois, ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini loyihalashtirishning tarkibiy komponentlarini aniqlash, ularning mazmuni va funksional ahamiyatini asoslash bugungi pedagogika fani va ta'lim amaliyoti uchun dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Mazkur muammoning ilmiy yechimi ixtisoslashtirilgan maktablarda ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish, o'quvchilarning kommunikativ faoliyatini rivojlantirish hamda ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos kompetensiyalar bilan qurollantirish imkonini beradi.

Ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni tasodifiy pedagogik ta'sirlar asosida emas, balki puxta o'ylangan, ilmiy asoslangan va tizimli yondashuvni talab etuvchi murakkab didaktik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon samaradorligini ta'minlashda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodikasini loyihalashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Metodikani loyihalashtirish, eng avvalo, uning tarkibiy komponentlarini aniqlash, ularning mazmuni va o'zaro aloqadorligini asoslashni taqozo etadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini loyihalashtirish **bir-biri bilan uzviy bog'langan bir nechta tarkibiy komponentlar** majmuasidan iborat bo'lib, ularning har biri ta'lim jarayonida muayyan funksional vazifani bajaradi. Mazkur komponentlar metodikaning yaxlitligini ta'minlash bilan birga, uning amaliy samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Natijalar. Birinchi komponent — **maqsadli-kompetensiyaviy komponent** bo'lib, u ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonining konseptual asosini hamda strategik yo'nalishini belgilovchi yetakchi pedagogik omil sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur komponent doirasida kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasi aniqlashtirilib, o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan nutqiy, ijtimoiy, madaniy, interaktiv va reflektiv ko'nikmalar tizimli ravishda belgilab olinadi hamda ularning mazmuni ixtisoslashtirilgan maktabning ta'lim yo'nalishlari, o'quv fanlari va o'quvchilarning intellektual salohiyati bilan uzviy uyg'unlashtiriladi.

Maqsadli-kompetensiyaviy komponent kommunikativ faoliyatni faqat axborot almashinuvi darajasida emas, balki ijtimoiy-madaniy kontekstda ongli ravishda tashkil etiladigan, mantiqan asoslangan va maqsadga yo'naltirilgan jarayon sifatida talqin etishni nazarda tutadi. Ushbu komponent o'quvchilarning muloqot jarayonida faol subyekt sifatida ishtirok etishini, kommunikativ vaziyatni tahlil qila olish, muloqot strategiyasini ongli tanlash, o'z fikrini dalillarga tayangan holda ifodalash hamda muloqot jarayonida mas'uliyatli va ijtimoiy ahamiyatli pozitsiyani egallashiga xizmat qiladi. Natijada, maqsadli-kompetensiyaviy komponent ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish metodikasining g'oyaviy-mazmuniy yadrosini tashkil etadi.

Ikkinchi komponent — **mazmuniy-kommunikativ komponent** bo'lib, u ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim mazmunini ilmiy asosda tanlash, strukturaviy jihatdan tizimlashtirish hamda pedagogik jarayonga maqsadga muvofiq integratsiya qilishni nazarda tutadi. Mazkur komponent doirasida ta'lim mazmuni faqat fanlarga oid bilimlar majmui sifatida emas, balki o'quvchilarning real kommunikativ faoliyatini ta'minlovchi, muloqot jarayonida faol qo'llaniladigan mazmuniy resurs sifatida talqin etiladi.

Ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida mazmuniy-kommunikativ komponent fanlararo integratsiyaga asoslangan yondashuvni, ixtisoslashuv yo'nalishidan kelib chiqadigan kommunikativ vaziyatlar tizimini hamda real hayotiy muloqot modellarini o'quv jarayoniga kiritishni talab etadi. Bunda ta'lim mazmuni o'quvchilarning intellektual salohiyati, qiziqishlari va kelgusidagi kasbiy yo'nalishlari bilan uzviy bog'langan holda tanlanadi. Mazkur komponent orqali o'quvchilarning bilimlari abstrakt axborot darajasida emas, balki muayyan kommunikativ vaziyatlarda qo'llaniladigan, muloqot jarayonini

mazmunan boyituvchi va samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi amaliy vosita sifatida shakllantiriladi.

Uchinchi komponent — **faoliyatga yo‘naltirilgan metodik komponent** bo‘lib, u ixtisoslashtirilgan maktab o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida qo‘llaniladigan metodlar, tashkiliy shakllar va pedagogik vositalar majmuasini qamrab oladi. Mazkur komponent kommunikativ kompetensiyani shakllantirish jarayonini nazariy bilimlarni egallash bilan cheklab qo‘ymasdan, balki o‘quvchilarning bevosita kommunikativ faoliyatini faollashtirishga yo‘naltirilgan pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan metodik komponent doirasida dialogik ta‘lim, muammoli vaziyatlar asosida o‘qitish, loyihaviy faoliyat, munozara hamda rol o‘yinlari kabi interaktiv metodlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning muloqot jarayonida faol ishtirok etishini, fikr almashuv jarayonida mustaqil pozitsiyani egallashini va kommunikativ vaziyatlarni ijodiy hal etishini ta‘minlaydi. Ayniqsa, ixtisoslashtirilgan maktab o‘quvchilarining yuqori intellektual faolligi, tahliliy fikrlash qobiliyati va mustaqil qaror qabul qilishga moyilligi mazkur metodlarni samarali qo‘llash uchun qulay pedagogik sharoit yaratadi.

Natijada, faoliyatga yo‘naltirilgan metodik komponent o‘quvchilarni ta‘lim jarayonida passiv axborot qabul qiluvchidan faol muloqot subyekti darajasiga ko‘tarib, ularning kommunikativ kompetensiyasini ongli, maqsadga yo‘naltirilgan va barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. To‘rtinchi komponent — **tashkiliy-pedagogik komponent** bo‘lib, u ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonining maqsadga muvofiq va samarali tashkil etilishini ta‘minlovchi muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur komponent kommunikativ faoliyatni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan tashkiliy shart-sharoitlar, pedagogik muhit va ta‘lim jarayonidagi o‘zaro munosabatlar tizimini qamrab oladi. Tashkiliy-pedagogik komponent doirasida ta‘lim muhitining kommunikativligi, ya‘ni muloqotga ochiq, hamkorlikka asoslangan va fikrlar xilma-xilligini qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik makonni yaratish alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda sinfda hamkorlikka asoslangan muhitni shakllantirish, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida subyekt-subyekt munosabatlarini qaror toptirish hamda o‘quvchilarning pedagogik jarayonda teng huquqli ishtirokchi sifatida namoyon bo‘lishiga sharoit yaratish ustuvor vazifa hisoblanadi. Ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida mazkur komponent o‘quvchilarning erkin fikr bildirishiga, o‘z nuqtai nazarini asosli ravishda himoya qilishiga, jamoaviy muloqot va muhokamalarda faol ishtirok etishiga imkon yaratadi. Natijada, tashkiliy-pedagogik komponent kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonining ijtimoiy-psixologik asoslarini mustahkamlab, o‘quvchilarning muloqot faoliyatida o‘zini erkin va mas‘uliyatli subyekt sifatida namoyon etishiga xizmat qiladi. Beshinchi komponent — **baholash-refleksiv komponent** bo‘lib, u ixtisoslashtirilgan maktab o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish

jarayonida nazorat, tahlil va tuzatish mexanizmlarini tizimli ravishda birlashtiruvchi asosiy pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur komponent an'anaviy baholash usullaridan farqli o'laroq, o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning muloqot jarayonidagi faolligi, nutqiy madaniyati, kommunikativ strategiyalarni ongli tanlash qobiliyati va refleksiv ko'nikmalarini integrativ baholashga yo'naltirilgan. Baholash-refleksiv komponent doirasida o'quvchilarning kommunikativ faoliyatidagi yutuqlar va kamchiliklar tizimli tarzda qayd etilib, ularni tuzatish va rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmlar ishlab chiqiladi. Bu esa metodikaning doimiy takomillashuvini ta'minlab, ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida kommunikativ kompetensiyaning barqaror va samarali shakllanishiga xizmat qiladi. Shu tariqa, baholash-refleksiv komponent metodik tizimning nazariy va amaliy uyg'unligini mustahkamlab, o'quvchilarning muloqot faoliyatini yanada ongli va ijtimoiy ahamiyatli qilishga imkon yaratadi.

Muhokama. Shunday qilib, ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini loyihalashtirish **maqsadli-kompetensiyaviy, mazmuniy-kommunikativ, faoliyatga yo'naltirilgan metodik, tashkiliy-pedagogik hamda baholash-refleksiv komponentlarning uzviy birligi** asosida amalga oshiriladi. Mazkur komponentlarning tizimli ravishda uyg'unlashtirilishi ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonining ilmiy asoslanganligi va amaliy samaradorligini ta'minlaydi. Ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish jarayonida metodik yondashuvni komponentlar asosida tizimlashtirishning ahamiyati aniq seziladi. Shaxs sifatida o'quvchilarning fikr bildirish qobiliyati, jamoaviy muloqotda ishtirok etish faoliyati va nutqiy madaniyati faqat bilim berish jarayoni bilan emas, balki pedagogik strategiya va metodlarni uyg'unlashtirish orqali rivojlantiriladi.

Xulosa. Bu tajriba shuni ko'rsatadiki, metodikaning samarali ishlashi **besh asosiy komponentning uzviy uyg'unligiga** bog'liq: maqsadli-kompetensiyaviy komponent o'quvchilarning muloqot yo'nalishini aniqlasa, mazmuniy-kommunikativ komponent ularni amaliy faoliyatga tayyorlaydi; faoliyatga yo'naltirilgan metodik komponent interaktiv yondashuv orqali faollikni rag'batlantiradi; tashkiliy-pedagogik komponent esa pedagogik muhitni muloqotga mos shakllantiradi; baholash-refleksiv komponent esa natijalarni tahlil qilib, rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi.

Quyidagi jadvalda ushbu komponentlarning asosiy funksiyalari va o'quvchilarga ta'siri tizimli tarzda aks ettirilgan:

Komponent nomi	Asosiy vazifasi	O'quvchilarga ta'siri
Maqsadli-kompetensiyaviy	Kommunikativ ko'nikmalarni aniqlash va ta'lim yo'nalishlari bilan uyg'unlashtirish	Muloqotni maqsadga muvofiq tashkil etish, fikrni asosli ifodalash

Mazmuniy-kommunikativ	Ta'lim mazmunini tizimlashtirish, real hayotiy kommunikativ vaziyatlarni joriy etish	Bilimlarni amaliy muloqotda qo'llash qobiliyati
Faoliyatga yo'naltirilgan metodik	Interaktiv metodlar orqali o'quvchilarni faol muloqot subyektini darajasiga ko'tarish	Faollik, mustaqil fikrlash, ijodiy yechim topish
Tashkiliy-pedagogik	Hamkorlikka asoslangan pedagogik muhit yaratish	Erkin fikr, jamoaviy muhokamada faol ishtirok
Baholash-refleksiv	Natijalarni tahlil qilish va rivojlantirish mexanizmlari	Rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash, refleksiv ko'nikmalarni oshirish

Ushbu tizim o'quvchilarning kommunikativ faoliyatini **barqaror, ongli va maqsadga yo'naltirilgan** tarzda shakllantirish imkonini beradi. Har bir komponentning o'ziga xos funksiyasi va ta'siri mavjud bo'lib, ularni uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning muloqot jarayonida o'zini subyekt sifatida tutishi, o'z fikrini asosli ifodalashi va ijtimoiy kontekstdagi vaziyatlarda ongli qaror qabul qilishi ta'minlanadi. Shu tarzda, metodikaning integratsiyalashgan tarkibi ixtisoslashtirilgan maktab sharoitida **kommunikativ kompetensiyani samarali rivojlantirish** uchun mustahkam pedagogik platforma yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azizov, O., & Azizova, K. (2023). *Kommunikativ muloqot usullari bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantirish (Pedagogika kollejida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislarida)*. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(16 SPECIAL), 239–242.
2. Antonova, N. A. (2025). *Inoyazichnaya kommunikativnaya kompetentnost' i yeye sostavlyayushchie [Foreign-language communicative competence and its components]*. *Mir nauki. Pedagogika i psixologiya*, 13(4). Retrieved from <https://mir-nauki.com/PDF/61PDMN425.pdf>
3. Ayazbayeva, B. K., Serikova, M. K., & Rymkulova, Zh. N. (2025). *Forming of communicative competence in teaching languages*. *Bulletin of the Karaganda University. Philology Series*.
4. Niyazova, G., Kerimbayeva, B., Koshanova, G., & Sapargaliyeva, D. (2024). *Model of the methodological system for the formation of communicative competence of future teachers of informatics*. *Scientific Herald of Uzhhorod University, Series Physics*, 56, 103–114.
5. Nishonbekova, S. U. (2025). *An integrative approach to enhancing communicative and methodological competence in English language teacher education*. *European International Journal of Pedagogics*, 5(05), 265–268. <https://doi.org/10.55640/eijp-05-05-59>
6. Qasserras, L. (2023). *Systematic review of communicative language teaching (CLT) in language education: A balanced perspective*. *European Journal of Education and Pedagogy*, 4(6), 17–23.
7. Risnazarova, A. (2025). *Pedagogical strategies of developing communicative competence in philological education*. *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research*, 3(3), 70–77.
8. Usmonova, M. Q. (2024). *Development of communicative competence of future teachers in the process of pedagogical education*. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(4 SPECIAL), 344–346.